PERSPECTIVES REGIONALS DE LA COOPERACIÓ AL DESENVOLUPAMENT

Els drets de les dones a l'Àfrica: el rol de les organitzacions de dones juristes al Senegal

Ramata Oumar Sall

Il·lustració: Hansel Obando

Nombrosos països africans han intentat des de fa diversos anys elaborar un dret modern més igualitari que les normes heretades del període colonial, però continuen existint principis discriminatoris en diverses legislacions nacionals, la qual cosa ens porta a centrar la nostra reflexió al voltant de dos eixos i a dos nivells.

En primer lloc, a l'Àfrica, per norma general, les dones casades estan sempre sotmeses a la tutela dels seus marits, elevats al rang de caps de família segons els textos i les lleis que regeixen les relacions personals. Tanmateix, la majoria dels nous textos africans reconeixen la capacitat de les dones per exercir una professió independent de la del seu espòs, així com per realitzar actes jurídics. No obstant això, aquests drets estan limitats per certes disposicions ambigües [1].

La majoria dels legisladors africans han optat per una restricció «suau» de la llibertat de la dona casada [2]. En efecte, la dona casada pot treballar sense el permís del seu espòs, però aquest pot oposar-s'hi si l'interès de la família es veu amenaçat. Per exemple, al Camerun, des de 1981 la dona pot exercir una professió sense l'autorització prèvia del seu marit. Però aquest últim té el dret d'oposar-s'hi si el seu salari no és superior a les despeses

ocasionades per la seva absència de la llar. A Nigèria, la Constitució disposa que l'Estat ha d'assegurar a tots els ciutadans, sense cap mena de discriminació, l'accés a «mitjans suficients de subsistència» i «garantir-los una ocupació digna» [3]. No obstant això, tradicionalment aquestes nocions no inclouen el mateix segons si s'aplica a homes o a dones. A Costa d'Ivori, malgrat la seva reputació de país "modern", la llibertat de gestió dels béns no se li reconeix a la dona de forma generalitzada [4]. Només les dones comerciants tenen el dret d'administrar els béns adquirits en l'exercici de la seva professió. Però si elles exerceixen una professió no comercial, la llei només els reconeix aquest poder per ordre judicial, i si el marit no compleix amb les seves obligacions familiars [5].

> Molt països africans tenen un doble sistema jurídic: un marc normatiu tradicional conviu amb marcs jurídics moderns

Així, nombrosos països africans tenen un doble sistema jurídic [6]: un marc normatiu tradicional conviu sovint amb marcs jurídics moderns, particularment a nivell comunitari, la qual cosa fa més difícil el canvi de comportament per les reformes jurídiques [7].

Convencions i protocols internacionals a favor dels drets de les dones

A l'Àfrica s'han dut a terme veritables esforços pel que fa als drets de les dones. De fet, la gran majoria de països de l'Àfrica Occidental han ratificat fermament la Convenció sobre l'Eliminació de totes les formes de Discriminació contra la Dona (CEDAW), així com el Protocol de Maputo de 2003 sobre els drets de la dona, basat en la Carta Africana dels Drets Humans i dels Pobles [8].

Imitant els instruments internacionals, el continent africà, a través de l'Organització de la Unitat Africana (OUA), que va passar a ser la Unió Africana (UA), ha aprovat textos jurídics relatius als drets de les dones. Es tracta principalment del protocol addicional a la Carta Africana dels Drets humans i dels Pobles relatiu als drets de la dona (Protocol de Maputo) anteriorment esmentat, de la declaració solemne dels caps d'Estat i de Govern sobre la igualtat de gènere a l'Àfrica [9].

El Protocol de Maputo va ser adoptat per la Unió Africana (UA) en la seva segona cimera celebrada l'11 de juliol de 2003 a Maputo, Moçambic. Va entrar en vigor el 25 de novembre de 2005, després d'haver estat ratificat per 15 Estats membres de la Unió Africana. Dels 53 Estats membres de la UA, 49 han firmat el protocol i 31 d'ells l'han ratificat [10]. És un instrument jurídic crucial per als drets de les dones, que amplia i reforça els drets enunciats en altres instruments relatius als drets humans. El Protocol garanteix un ampli ventall de drets econòmics i de benestar social per a la dona. I, sobretot, va ser elaborat per africans i pensat tenint en compte les preocupacions de les dones africanes.

Aquest text innovador completa la Carta Africana dels Drets Humans i dels Pobles, que no ha tingut degudament en compte la qüestió de les dones. La carta insisteix en les tradicions i cultures africanes que, en certa manera, poden tenir efectes negatius sobre la implementació dels drets de les dones.

Aquest instrument tracta algunes qüestions que no s'aborden de manera eficaç en altres instruments, però que tenen una especial rellevància per a les dones africanes, com ara el VIH/Sida, el patrimoni de les vídues i la despossessió dels seus béns o el dret reproductiu de les dones a un avortament medicalitzat, quan l'embaràs és el resultat d'una violació o d'un incest, o quan la continuació de l'embaràs posa en risc la salut o la vida de la mare. El Protocol a la Carta Africana dels Drets Humans i dels Pobles (PCADHP) té l'avantatge de definir els conceptes clau com la discriminació, la dona, les pràctiques nocives, etc [11].

Impulsats pel mateix interès a l'hora de millorar el reconeixement i la integració dels drets de de les dones a l'Àfrica, els caps d'Estat i de Govern dels Estats membres de la Unió Africana van aprovar el juliol de 2004 a Addis Abeba la Declaració Solemne sobre la Igualtat entre Homes i Dones a l'Àfrica [12]. Aquesta declaració fa referència a tots els instruments jurídics pertinents relatius als drets de les dones, i reforça el marc jurídic existent a l'Àfrica [13].

En aquesta declaració amb rellevància històrica, els caps d'Estat i de Govern membres de la Unió Africana reafirmen la seva voluntat respecte a la integració de la dona al més alt nivell, fent així prioritàries qüestions com el reclutament dels nens soldat i la implementació de mesures econòmiques, socials i legals específiques per a les dones.

D'altra banda, la declaració exigeix l'aplicació imperativa de la igualtat entre homes i dones als òrgans de decisió de la Unió Africana, i la ratificació a nivell nacional del Protocol a la Carta Africana dels Drets Humans i dels Pobles sobre els drets de la dona a l'Àfrica, així com la protecció de les dones contra la violència i la discriminació [14].

> La gran majoria de països de l'Àfrica Occidental han ratificat la Convenció sobre l'Eliminació de totes les formes de Discriminació contra la Dona, així com el Protocol de Maputo sobre els drets de la dona. Tot i això, les desigualtats de gènere continuen existint en tots els àmbits

Les desigualtats de gènere continuen existint en tots els àmbits: econòmic, sociocultural i polític. Així, les dones i les nenes tenen dificultats per accedir als drets legals, a l'educació, a la sanitat i als recursos econòmics. Malgrat els esforços realitzats pels Estats Africans per tal de millorar la seva situació, nombroses restriccions tècniques, socioculturals i econòmiques específiques expliquen aquesta situació. S'han introduït millores en els programes d'integració de gènere en les polítiques públiques d'àmbit regional i nacional

[15], però malgrat aquests esforços, la implementació està lluny de correspondre als compromisos assumits.

Posteriorment, alguns Estats, entre ells el Senegal, fan referència a tot aquest conjunt d'instruments jurídics de protecció en el seu àmbit constitucional, esdevenint un element de l'ordenament jurídic intern.

El cas del Senegal

Al Senegal, el Cens General de Població i Habitatge, d'Agricultura i Ramaderia (Rgphae, per les seves sigles en francès) ha constatat la pràctica igualtat entre el nombre total d'homes i de dones. Les dones representen el 51,1% de la població. Aquestes constitueixen el 53,0% davant del 49,7% d'homes en la població electoral [16].

Cal reconèixer l'absència d'un estatus únic i uniforme de la dona en la societat senegalesa. Així, l'estatus de la dona és diferent segons les ètnies i les zones geogràfiques. L'estatus també està determinat pel sistema social, segons si és un model matrilineal o patrilineal [17]. El matriarcat és un sistema social on les dones tenen el poder a través de les institucions polítiques (els òrgans de decisió són controlats per les dones), socials (les dones dirigeixen la família a través del llinatge matern), i econòmiques (les activitats generadores d'ingressos són controlades per les dones), mentre que el patriarcat es remet a la gestió del poder per part dels homes.

El Senegal va evolucionar lentament en el pla econòmic entre els anys 2008 i 2015. Segons el Pla per a un Senegal emergent (PES), la pobresa, les desigualtats socials i les disparitats territorials continuen sent preocupants. De fet, el Senegal forma part dels 34 països menys avançats de l'Àfrica (LDCs per les seves sigles en anglès) d'entre els 48 que hi ha a tot el món, amb un índex de desenvolupament humà molt baix, un nivell d'ingressos baix, un creixement demogràfic considerable i dificultats per assolir els Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni. A aquests problemes s'hi afegeix una economia encara fràgil i molt vulnerable als xocs i a les crisis tant internes com externes, així com múltiples desafiaments en matèria de producció, de desenvolupament d'infraestructures i de governança, que continuen existint.

En el pla jurídic i normatiu, diferents disposicions concedeixen un lloc destacat a la dona senegalesa i reforcen el seu estatus jurídic. És el cas de la Constitució del 22 de gener de 2001, que reconeix la igualtat de gènere afirmant-la tant en el seu preàmbul com en el seu conjunt a través de nombrosos articles.

El Senegal disposa d'un marc jurídic i normatiu favorable a la promoció de la igualtat entre homes i dones, mitjançant la ratificació de nombrosos instruments internacionals i regionals:

- La Convenció sobre l'Eliminació de totes les formes de Discriminació contra la Dona.
- La Convenció sobre els Drets del Nen de la Carta Africana dels Drets i Benestar del

Nen.

- El Protocol a la Carta Africana dels Drets Humans i dels Pobles relatiu als drets de la dona a l'Àfrica (Protocol de Maputo).
- La Declaració Addicional relativa a la igualtat de drets entre homes i dones per al desenvolupament sostenible en el marc de la Comunitat Econòmica dels Estats de l'Àfrica Occidental.
- La Visió 2020 de la Comunitat Econòmica dels Estats de l'Àfrica Occidental.
- La Declaració Solemne a favor de la igualtat entre homes i dones als òrgans de decisió i als càrrecs electes.
- L'Agenda 2063 de la Unió Africana.
- Els Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS).

Ratificant la majoria de convenis i tractats internacionals amb l'objectiu de respectar els principis que regeixen un Estat de dret, l'Estat del Senegal ha reiterat, des del preàmbul de la seva Constitució i reafirmant-ho al seu article 98, la importància concedida a aquests convenis i tractats internacionals que regeixen les relacions internacionals, i que actuen sobre tres fonaments: el respecte pel principi de reciprocitat, el respecte per la seguretat i el respecte pels drets humans. Tanmateix, cal assenyalar que la importància dels convenis resideix en la seva harmonització amb el marc legislatiu existent per a una aplicació efectiva; d'aquí l'interès de la seva ratificació. En l'àmbit de l'harmonització, s'observa un veritable compromís de l'Estat, que queda reflectit en la ratificació de la majoria dels convenis i tractats internacionals, però la seva aplicació encara trigarà a ser efectiva [18].

El Senegal reafirma el seu compromís amb les convencions internacionals, i sobretot amb la igualtat de dones i homes, als seus articles 7, 8, 19 i 22. Aquests últims fan referència principalment a la Convenció sobre l'Eliminació de totes les formes de Discriminació contra la Dona (CEDEF, per les seves sigles en francès) i al Protocol a la Carta Africana relativa als Drets Humans, conegut comunament com a Protocol de Maputo. Aquests aborden successivament la igualtat de gènere, la prohibició de les mutilacions genitals femenines i la prohibició del matrimoni precoç, i preveuen el dret de les dones a les terres, alhora que se sol·licita la promoció de l'escolarització de les nenes.

> La falta d'efectivitat de l'aplicació dels protocols i convencions internacionals sobre la igualtat de gènere s'explica pel desconeixement de les lleis harmonitzades; d'aquí la necessitat de desenvolupar una política de divulgació i conscienciació, acompanyada d'accions de formació

De la mateixa manera, la voluntat política es reflecteix en l'harmonització del marc legislatiu per complir els convenis i tractats internacionals ratificats pel Senegal. En aquest sentit, el 1999 es va aprovar la llei relacionada amb actes de violència com a resposta a les preocupacions internacionals sobre la violència contra la dona i sobre la lluita contra les múltiples discriminacions de les quals les dones són víctimes [19]. El 2005, l'aprovació de la llei de salut reproductiva va permetre a les dones tenir un control sobre la seva fecunditat, complint així les directrius del Protocol de Maputo [20]. El mateix va succeir el 2008 amb les disposicions legislatives que promouen l'accés de la dona als cossos militars, a la gendarmeria i a la policia, i amb la llei d'igualtat aprovada el 2010: els primers efectes positius [21] d'aquesta llei a favor de les dones van ser una taxa de representació del 43 % a l'Assemblea Nacional, mai registrada en una legislatura, i una accentuada tendència cap al 50 % de dones en el total de les autoritats locals a les regions del Senegal [22].

A aquesta legislació s'hi afegeix la llei de nacionalitat, aprovada el 2013, que ha permès a un bon nombre de cònjuges descobrir l'impacte positiu de la lluita duta a terme per homes i dones militants per a l'eliminació de la discriminació per raó de sexe en els textos jurídics. De fet, des de l'entrada en vigor de la reforma del codi de nacionalitat el juliol de 2013, cada vegada han passat a ser més els homes que han adquirit la nacionalitat senegalesa mitjançant el matrimoni. Abans de l'aprovació de la llei de nacionalitat, les dones d'una altra nacionalitat casades amb homes senegalesos es beneficiaven de la nacionalitat senegalesa, mentre que els homes estrangers casats amb senegaleses no podien beneficiar-se'n.

Finalment, l'aprovació de la llei 2020-05 del 10 de gener de 2020, que criminalitza la violació i la pedofília i estableix també un enduriment de les penes i circumstàncies agreujants de l'assetjament sexual i les agressions sexuals, constitueix un gran avenç en la lluita contra la violència de gènere. La criminalització de la violació era una petició de les associacions de defensa dels drets de la dona com a conseqüència d'una sèrie d'agressions sexuals registrades. Fins ara, la violació al Senegal era considerada un delicte menor, castigat amb una pena de cinc a deu anys de presó. D'ara endavant, amb la llei votada a l'Assemblea Nacional, els autors d'aquests delictes poden arribar a ser condemnats a una pena de cadena perpètua.

Totes aquestes lleis votades aborden la preocupació de les convencions internacionals com la Convenció sobre l'Eliminació de totes les formes de Discriminació contra la Dona i el Protocol de Maputo, però les seves aplicacions, ja iniciades, encara no són efectives. La falta d'efectivitat de l'aplicació s'explica, generalment, pel desconeixement de les lleis harmonitzades; d'aquí la necessitat de desenvolupar una veritable política de divulgació, de conscienciació, acompanyada d'accions de formació per assegurar la seva difusió, tant amb agents jurídics com amb la resta de la població. També és important l'organització de defensa dels drets de les dones i d'aquelles que actuen per a l'efectivitat d'un Estat de dret sense discriminació per raó de sexe.

Examinant el marc administratiu i polític, s'observa l'existència d'un marc de referència de les polítiques públiques amb perspectiva de gènere, com, per exemple, el Pla Senegal Emergent (PSE) o els eixos del Pla d'accions prioritàries (2019-2023), que integren el

gènere per a una participació inclusiva, equitativa i igualitària dels agents en el procés de desenvolupament [23]. Aquest marc reforça l'Estratègia Nacional per a l'Equitat i la Igualtat de Gènere II (SNEEG 2016-2026), vinculada al Pla Senegal Emergent (PSE) [24].

> Des de fa anys, els moviments de defensa dels drets de les dones lluiten amb afany contra les desigualtats de gènere

D'altra banda, des de fa anys, els moviments de defensa dels drets de les dones lluiten amb afany contra les desigualtats de gènere fent campanya perquè les lleis discriminatòries contra la dona canviïn [25].

El rol de l'Associació de Juristes Senegaleses

És en aquest àmbit que l'Associació de Juristes Senegaleses (AJS), creada el 1974 i formada per dones voluntàries i amb carreres jurídiques, té per objectiu contribuir a la promoció i a la protecció dels drets humans en general, especialment els de les dones i els nens [26]. L'Associació de Juristes Senegaleses es dedica principalment a la promoció i a la divulgació del dret, a la lluita contra la violència de gènere, a l'assistència jurídica i judicial realitzada en els seus centres d'assessoria jurídica, a l'assessoria i a la formació de la població, a la lluita contra tota forma de discriminació i a la promoció de les relacions de gènere igualitàries [27]. Aquesta associació és avui líder en la defensa per a l'harmonització de la legislació nacional amb els instruments internacionals i regionals de promoció i protecció dels drets de la dona, degudament firmats i ratificats pel Senegal [28].

L'AJS ha elaborat destacats programes, que han permès a un bon nombre de dones i també de ciutadans homes accedir a la informació sobre els seus drets en general i els de la dona en particular. Per a això, l'AJS ha hagut de realitzar la traducció en llengües nacionals, wòlof, puular i mandinga, d'alguns convenis internacionals; també, gràcies al projecte Cinémaréna, ha recorregut el Senegal treballant per a la conscienciació respecte els convenis internacionals, abordant qüestions com, la permanència de les nenes a les escoles, les mutilacions genitals o els matrimonis precoços. D'altra banda, aquest projecte també ha permès la posada en marxa del número de telèfon gratuït de l'AJS per a les víctimes de violència de gènere, que té per objectiu oferir consultes jurídiques gratuïtes en línia.

D'altra banda, l'AJS ha establert centres d'atenció i d'orientació, coneguts com a centres d'assessoria jurídica; una iniciativa molt ben acollida per aproximar la justícia a la població, que busca conscienciar i ajudar els acusats a solucionar els problemes abans de la remissió al Tribunal. En aquest sentit, aquesta iniciativa s'ha associat amb importants mitjans de comunicació per conscienciar sobre les convencions internacionals com el Protocol de Maputo.

> L'Associació de Juristes Senegaleses (AJS), creada el 1974, té per objectiu contribuir a la promoció i a la protecció dels drets humans, especialment els de les dones i els nens. L'AJS es dedica a la lluita contra la violència de gènere, a l'assessoria i a la formació i a la promoció de les relacions de gènere igualitàries

A més d'aquesta necessària conscienciació, la formació de determinats agents –que forma part d'aquesta política d'harmonització i respon a la falta d'eficàcia d'aquestes lleis– s'imposa a causa de la importància de l'harmonització. Gràcies al suport de socis com l'Agència Catalana de Cooperació per al Desenvolupament (ACCD), l'AJS ha organitzat sessions de formació sobre violència de gènere amb magistrats, jutges i advocats, que s'han realitzat també per a gendarmes i policies per tal de garantir una millor atenció de les víctimes. També s'han organitzat sessions de formació d'actualització amb el cos mèdic i amb els representants sindicals respecte al Protocol de Maputo i, finalment, formacions per a juristes, que són els enllaços comunitaris que assisteixen a la població en les seves preocupacions habituals relacionades amb el dret. Les formacions realitzades estan incloses, generalment, en el marc d'accions que tenen per objectiu l'efectivitat de les lleis harmonitzades, que, cal reconèixer, estan en fase evolutiva.

REFERÈNCIES

1 — FALL Alioune Badara, *La Charte africaine des droits de l'homme et des peuples: entre universalisme et régionalisme*, Pouvoirs 2009/2, pàgines 77, 100.
2 — LEGARE Jocelyne, *La condition juridique des femmes ou l'historique d'une «affaire de famille»*.
3 — Sinopsi analítica de la 395a sessió, segon i tercer informes periòdics sobre Nigèria (CEDAW/C/NGA/23,CEDAW/C/1998/II/CRP.1.).
4 — VLÉÏ-YOROBA Chantal, *Droit de la famille et réalités familiales: le cas de la Côte d'Ivoire depuis l'indépendance*, Open Edition Journal.
5 — BOUKARI, S GOMA, *Droits des femmes en Afrique: des discriminations légales persistent in dossier: Éducation à la non violence active, aux droits humains et à la paix.* Març de 2015.
6 — Els sistemes de Common Law a l'Àfrica subsahariana: considerem el cas de Ghana, Nigèria, Kenya, Tanzània i Sud-àfrica.
7 — GAUDUSSON Jean de Bois, *La justice en Afrique: nouveaux défis, nouveaux acteurs Introduction thématique*, Afrique Contemporaine 2014/2 (Núm. 250), pàgines 13 – 28.
8 — MAIGA Soyata, relatora especial sobre els drets de les dones a l'Àfrica, *Le renforcement de la coopération dans la promotion et la protection des droits économiques, sociaux et culturels des femmes*.
9 — Carta Africana dels Drets Humans i dels Pobles, Declaració Solemne sobre la Igualtat de Gènere a l'Àfrica (SDGEA).

10 — Federació Internacional dels Drets Humans. Drets de les dones a l'Àfrica: 18 països encara no han ratificat el Protocol de Maputo.
11 — *Debout congolaise, Protocole de Maputo, changer la situation de marginalisation et d'infériorisation des femmes.*
12 — El text íntegre de la Declaració està disponible en línia.
13 — Protocol a la Carta Africana dels Drets Humans i dels Pobles en relació amb els Drets de les Dones.
14 — DOUNGUE Jeugue Marthial, *Discriminations à l'égard des femmes et développement durable à la lumière du Protocole de Maputo relatif aux droits de la femme en Afrique*.
15 — IGAD, *Regional Strategy and Action Plan for Mainstreaming Gender in Disaster Risk Management and Climate Change Adaptation*, Cowater International, 31 de maig de 2020.

16 — Agència Nacional d'Estadística del Senegal.
17 — PAMBE WAYACK Madeleine, SAWADOGO Natahalie, *Dépasser le patriarcat pour mieux définir les féminismes africains*, Travail, Genre et Sociétés 2017/2, núm. 38, pàgines 187, 192.
18 — GASPARD Françoise, *Les «droits de la femme»: construction d'un enjeu en relations internationales,* publicat a Revue Internationale et Stratégique 2002/3 (núm. 47), pàgines 46 – 52.
19 — Women in Law and Development in Africa: Sénégal (2013). Disponible en línia.
20 — DIALLO Joséphine, *La politique de planification familiale au Sénégal: approche sanitaire et conflits de norme*, publicat a Autrepart 2014/2 (núm. 70), pàgines 41, 55.
21 — Associació de Juristes Senegaleses, *Combat pour la parité*, Actes de les jornades per a l'elaboració d'un projecte de llei de paritat, AECID 2011.
22 — Fatou Sarr, sociòloga feminista. *Parcours de la loi sur la parité au Sénégal*, Entrevista realitzada per Farinaz Fassa i Rocca Marta Escoda, Nouvelles Questions Féministes, 2016/2, pàgines 96 , 107.
23 — Associació de Juristes Senegaleses. *Leadership des femmes au Sénégal*, Konrad Adenauer Stiftung, Dakar 2020.
24 — LuxDev, Agència de Cooperació per al Desenvolupament de Luxemburg, *L'égalité de genre au Sénégal*.
25 — Oficina de l'Alt Comissionat per als Drets Humans, *Combating discrimination against women*, Human Rights Day 2009.
26 — Associació de Juristes Senegaleses, *Livret sur les droits de l'enfant*, Save a children, República Federal d'Alemanya, Ministeri d'Afers Exteriors.
27 — Associació de Juristes Senegaleses. OSIWA, *Livret sur les violences physiques et sexuelles et les sanctions prévues par les lois*.
28 — Associació de Juristes Senegaleses. *Étude sur l'harmonisation du droit Interne sénégalais*, Konrad Adenauer Stiftung, Dakar 2020.

Ramata Oumar Sall

Ramata Oumar Sall és advocada i activista pels drets de les dones al Senegal. Actualment és directora executiva d'innovació, investigació i acció i integrant de l'Associació de Juristes Senegaleses (Associations des Femmes Juristes Sénégalaises, AJS). Després de formar-se en drets humans i acció humanitària, el seu compromís la va portar a incorporar-se a l'Associació de Juristes Senegaleses i més tard, el 2017, va assumir la funció de coordinadora de la Boutique de Droits de Kolda, un centre d'assessorament i assistència jurídica en benefici de les poblacions més pobres que es troba a les ciutats més importants del Senegal. Sota la seva coordinació, aquest centre s'ha convertit en una institució essencial a la regió de Fouladou.